

AZERBAJYAN DEKORATİF - TATBİKİ SANATINDA GOBELİN

Ümbülbanu HAMİDOVA*

Azerbaycan çok eskilere dayanan bir sanatçılık merkezidir. İster kuzey, isterse güneyde yapılmış arkeolojik kazıntılar zamanı bulunmuş maddi sanat abideleri, yazılı kaynaklar, çeşitli dönemlerde ülkemizde okumuş seyyahların notları vs. ispatlıyor ki, Azerbaycan'da profesyonel sanatkarlığın tarihi oldukça eskidir.

Bununla bile bu eski sanatın önemli sahalarından olan gobelin sanatı Azerbaycan'da son zamanlar kendisine yer bulmuş, oluşmaya ve gelişme başlamıştır. Azerbaycan ressamaları bu önemli sanat dalına da büyük önem vermiş, onun sanatsal kültürümüzün önemli alanına çevrilmesi yolunda asırlardan gelen zengin estetik kültürümüzün en güzel örneklerinden üretkenlikle istifade etmeye çalışmışlardır.

Gobelin sanatının Azerbaycan kültürü için yeni bir alan olmasına rağmen onun sanatsal imgelerinin teknolojik özelliklerinin renk tonlarının kompozisyon kuruluşunun oluşturulmasında asırlar boyu üretilmiş ornömantal (süslemeli) ve süjeli halıların, sanatsal işlemelerin, aynı zamanda halkımız arasında günümüze kadar üretilen dekoratif keçe eşyalarının, çetenlerin büyük etkisi olmuştur.

Gobelin sanatının süje ve imgelerine değinirken ise bir daha kaydetmek gerekir ki, burada Azerbaycan'da Gobuştan kaya üzerindeki tasvirler, Güney Azerbaycan'ın Zevira ve Hesetlu bölgelerinden bulunmuş altın eşyalar üzerindeki süjeler (M.Ö. IX-XIII asırlar), aynı zamanda çeşitli

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanı.

yerlerdeki mazar üstü tasvirler, sonuçta orta çağ Azerbaycan sanatında yüksek zirveye ulaşmış klasik minyatür sanatı oldukça büyük öneme sahiptir. Genç Gobelin sanatçıların yaratıcılık üsul ve yöntemlerinin oluşturulması ve geliştirilmesinde de bu etkinin özelliklerini görmek mümkündür. Daha doğrusu Azerbaycan sanatçıların en eski zamanlardan günümüze katar taş, seramik, sanatsal metal, halı, kilim, kumaş vs. alanlarda meydana getirdikleri eşsiz sanat eserleri çağdaş sanatçılar için de yaratıcılık kaynağına çevrilmiştir.

Eski sanatsal-estetik ve anâneler sanatın çeşitli alanlarında çalışan sanatçılar için günümüze kadar büyük ilham kaynağı olmakla birlikte, orijinal eserler meydana getirmek için büyük imkânlarda saklamıştır.

Bütün bu söyledığımız estetik özelliklere ve zenginliklere rağmen Azerbaycan kültüründe gobelin gibi sanatsal hadisenin diğer komşu cumhuriyetlere nazaran bir kadar sonra meydana gelmesi belli bir sorun doğurabilir. Herşeyden önce unutmamak gerekir ki, şpaler-gobelinin meydana geldiği ülkelerde tekstil kültürü geleneği olmamıştır. Bu nedenlere göre de dışarıdan alınan bu sanat türü hızlı bir şekilde gelişip, mimarlığın tertibatında, süsleştirilmesinde önemli öğeye çevrilmiştir. Azerbaycan'da ise geleneksel tekstil mamulleri bile haddinden ziyade fazla olduğundan dolayı bu sanat alanı kültürümüzde bir kadar geç yer tutabilmiştir.

Kaydetmek gerekir ki, her bir tarihi dönemin kendi etki dairesi ve istekleri oluyor. Tabii ki, her hangi bir dönemde yaşamış sanatçı belli bir sosyal tabakanın estetik zevkine uygun eserler meydana getirir. Bu bakımdan da yenici ressamlarımızın geleneksel sanatsal üsul ve çeşitli teknik vasıtalar sayesinde elde ettikleri deneyim ve bağımsız üretken düşünceleri uygulama sanatımıza yeni bir janer(tür) ilave etmekle birlikte onu daha da zenginleştirmeye çalışmışlar. Böylece, gobelin-sanatsal kültürümüzün ayrılmaz parçası gibi XIX. asrın sonu XX. asrın başlarında belli bir gelişim yoluna kadem basmıştır. Yani klasik Tebriz minyatür sanatından ve çağdaş Avrupa ressamlık sanatı geleneklerinden yararlanan Azerbaycan ressamlarının meydana getirdiği mektep, Azerbaycan gobelin sanatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Gobelin sanatının geçmişine göz gezdirirsek bu sanatın meydana gelme tarihinin Orta çağlara tesaadüf ettiğini görebiliriz. Avrupa'da, bu sırada Fransa'da ve Flandriya'da XIII. asrda zengin tabakaların ve kralların saraylarında, aynı zamanda kiliselerin duvar süslemesi olan ve el ile dokunan halılar hakkında yazılı kaynaklara rastlanıyor. İlk yazılı kaynaklarda bu duvar kalıntıları "Şpaler" ismi ile kaydedilmiştir. Şpaler- el ile dokunulan süjeli ve ornömental havsız duvar halısıdır. Bu halılar Ortaçağ saray enteriyörlerinin süsleştirilmesinde büyük rol oynamışlardır.

Artık XIV. asırda Paris'te şpaler dokunan imalethaneler mevcut idi. Şpaler kendi yüksek seviyesine göre Flamand şehri olan Bürüksel'de XVI. asırda ulaşmıştır. Şpalerin "gobelin" terminin yerine geçmesi XVII. asırda, yani 1607 yılında Paris'te duvar halıları üreten Gobelin ailesine mensup olan manifaktürün meydana gelmesi ile ilgilidir. ileride "gobelin" adı ile şpalerler İtalya, İspanya, Almanya ve Rusya'da da meydana getirilmeye başladı.

Bu sanatsal hadisenin teknolojik dokuma sırlarına sahip olmak için sanatçılar özel noktalarda okuduktan sonra çalışmaya başlıyorlardı. Gobelinlerin meydana getirilmesi esasen iki kişinin iştiraki ile gerçekleştirilir, basit gerçekleştirme üsulu ile yüksek bir şekilde sıklıkta karmaşık kompozisyonları dokuyan dokuyucu ve profesyonel resim sanatına sahip olmuş, çok figürlü kompozisyonlu resim eserlerini kartona aktaran ressam. Aktarma süreci ressam imgelerin tamlığını, kompozisyonun dakiklığını malzemee üzerinde yansıtabilmek için dokuma teknolojisinin sırlarını da derinden bilmesi oldukça önemlidir. Dokuyucu ise sık erişler üzerinde çeşitli etkiler elde etmek için yün, pamuk, altın, gümüş iplerden başarıyla istifade etmeyi başarmalıdır.

Böylece Batı Avrupa gobelini ikinci yaşama srf XX. asrın ortalarında yeniden Avrupa'nın çeşitliiii ülkelerinde aynı zamanda kendisini yeni yeni formlarda ifade etmeye başlar.

XX. asır Fransa gobelini daha çok önder rol oynuyordu. Onun ardından Avrupa'nın diğer ülkeleri, bu sırada Almanya, İspanya, Polonya, Çekoslovakya ve nihayet Rusya, Moldova, aynı zamanda Baltık yani ülkeler, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan'da da yayılmaya başladı. Kaydetmek gerekir ki, XX. asır gobelini XV-XVII. asır batı Avrupa gobelinlerinden tamamen ayrılır. Yani Batı Avrupa gobelinlerinde çeşitli süjeli, Antik mitolojik ve dini konulu, dünyevi ve sevgi sahneleri vs. ressamlık eserlerini malzeme üzerine aktarılması esas amaç taşıyordu. XX. asır gobelini ise toplumsal-politik ve felsefi idealleri kendisinde birleştiren çağdaş insanın günlük problemlerini, onun bu günü ve yarını esas imkanlarına cevap verebilen yeni bir sanatsal eser örneğidir.

Artık çağdaş gobelin ressamlık eseri değil, o bir dizi janrın (türün) anıtsal, heykeltıraşlık, ressamlık ve dekoratif tatbiki sanatın esas elementlerini kendisinde ifade eden yeni, bağımsız sanat alanıdır. Bu türe müracaat edensanatçılar ressamlığın bu veya diğer alanlarını mükemmel bir şekilde bilmekle birlikte belli imgelerin açıklanmasını daha fazla tamamlamak için teknolojik dokuma üsullerini de yüksek bir seviyede bilmeleri önemli şartlardan biridir.

Böylece tecrübeli ve zengin anânelerin etkisi altında Azerbaycan gobelin mektebi meydana gelir. Bu mektebin oluşması ile ilgili olarak

geleneksel formları yeni ifade formları da meydana gelmeye başlar ve bu gobelin sanatının sırf günümüze özgü olan bir özelliğini teşkil etmektedir.

Azerbaycan'da gobelinin gelişme yolu 1965 yılından M.A. Eliyev adına Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin bedii (Sanatsal) dokümentasyon Fakültesi'nde "gobelin" bölümünün açılması ile kendi gelişme yoluna devam etmektedir. Bu yıllar süresinde Azerbaycan gobelin sanatı alanında üç kuşak gobelinci ressamlar yetişmiş ve dördüncü gobelinciler de yetişmektedir. Ülke dahilinde ve haricte teşkil olunmuş sergilerde kendi eserlerini sergilemekten Azerbaycan gobelinini diğer ülkelerde tanıtan ilk gobelinci ressamlarımızdan H. Yusifov, P. Kuzmenko, S. İsmayilov, R. Eminova, F. Hüseyinova ve başkalarının adını çekmek olur. Bu ressamlar büyük yaratıcılık teşebbüsüne sahip olup, kendilerinden sonra gelen diğer gobelinci ressamlar kuşağı için önder rol oynamaktalar.

Hali-hazırda gobelin çağdaş dekoratif yaratıcılığın temel türlerinden biri gibi Azerbaycan'da gelişip, bağımsız bir alan gibi formalaşmıştır. Bu sanat türü yeni tasvir vasıtalarını gobeline has olan dekoratif-plastik dil vasıtasıyla Azerbaycan halkının tarihi-estetik duygularını, onun ananelerini açıklamak yeteneğine sahiptir.

Çeşitli dokuma malzemeleri: Urgan (ip), yün, pamuk, sentetik, ince altın ve gümüşü taklit eden ipler vasıtasıyla dokunan gobelin kendi renk tonlarında daha çok dekoratif ressamlığın janr (tür) sentezini yansıtır. Artık gobelin klasik Azerbaycan halısının intim, kameracılık (odacılık) karakterinden uzaklaşarak kendi fonksiyonunun değişir ve büyük konser salonlarına, tiyatrolara, restoranların sanatsal tertibatında mimarlık öğelerinin bir parçasına çevrilir. Gobelinin bu özelliği anıtsal pano, duvar ressamlığı rolünü oynamakla birlikte inter yere dahil olmuştur.

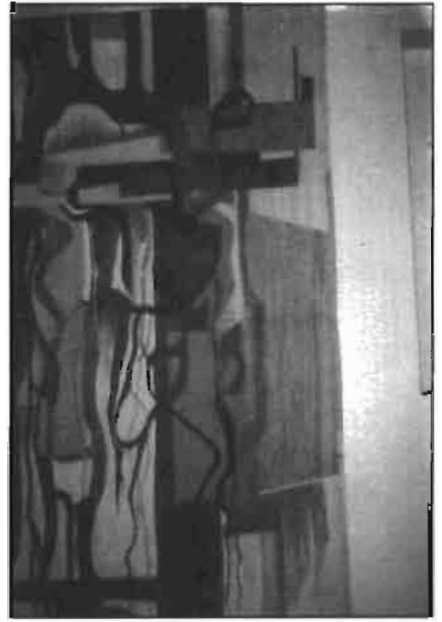
Azerbaycan'ın çağdaş bedii (sanatsal) kültüründe bir çok profesyonel gobelinci ressamın üretkenlikle çalışmasının şahidi oluyoruz. Onların meydana getirdiği sanatsal-estetik ve idea-içerik yönden yüksek sanat eserleri de Azerbaycan sanatının inkişafında öncelikli rol oynamaktalar.

KAYNAKÇA

- 1- Azərbaycan İncəsənəti, Bakı Işıq, 1992.
- 2- Biryakova N.U. Ermitajda XV. əsrin sonu XX. əsirlərdə Fransız Şpələri, Leningrad, Avrora, 1974.
- 3- Kerimov L. Azərbaycan Halçası (II-III h.), Bakı Genceik, 1983.
- 4- Lisisian, M.V., Kavinova V.A., Petunina U.V., İctimai ve Yaşayış Binalarının İnteryeri, Moskova, 1985.
- 5- Saviçkaya, B.İ., Müasir Sovet Gobelini, Moskva, 1979.
- 6- Tağıyeva, R. Azərbaycan Süjetli Halçaları, Bakı, 1982.
- 7- Terlanov, M., Sovet Azərbaycan'da Dekorativ-Tatbiki Sənətlər (1920-). Bakı, Azərneşr, 1968.
- 8- Eliyeva G., Azərbaycan Bədii Tikmələri (XIX-XX), Bakı, 1982.
- 9- Eliyeva K., Azərbaycan Hovsuz Halçaları, Moskva, 1984.
10. Efendi, R., Azərbaycan Dekorativ-Tatbiki Sənətləri, Bakı Işıq, 1976.

Pazel Kuzmenro "Azerbaican" 1982
(400 x 100 cm.)

Hatem Yusuboz "Gavuşma" 1982
(255 x 163 cm.)

Rima Emirova "Bereket" 1969
(250 x 250 cm.)